

dza ona także do polskiej literatury naukowej wiele nowych tez i spostrzeżeń. Jest to równocześnie, co należy podkreślić, praca miejscami bardzo trudna w odbiorze, na czym zaważyła z pewnością wielostronność podjętej problematyki.

Piotr Kalka

ZBIGNIEW A. MACIĄG: *System partyjny Republiki Federalnej Niemiec*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1979, 348 ss.

Partie polityczne w systemie demokracji burżuazyjnych — to temat, który ma już określone, znaczące miejsce w polskiej literaturze politologicznej i prawniczej. Znaczna rozpiętość problemów kryjących się pod tym tematem sprawia, że uwaga badaczy systemów partyjnych w Europie zachodniej nie jest proporcjonalnie rozłożona na wszystkie aspekty tego zagadnienia.

Program, ideologia i działalność partii politycznych RFN stanowi przedmiot systematycznej analizy polskich niemcoznawców. Traktowany bardziej po macoszeemu problem regulacji konstytucyjnoprawnej działalności partii doczekał się w latach siedemdziesiątych monografii pióra M. Sobolewskiego i L. Janickiego¹. Wyróżniamy rosnącego zainteresowania sprawą statusu prawnego partii politycznych w RFN jest ukazanie się następnej pracy z tego zakresu autorstwa Z. Maciąga. Koncentruje się ona na organizacji partii oraz „mechanizmach ich wewnętrznego i parlamentarnego działania w regulującej je strukturze normatywnej” (s. 6). Autor nie uniknął powtórzenia niektórych zagadnień poruszanych w pracy L. Janickiego (tę zbieżność usprawiedliwia fakt, iż obie prace powstawały niemalże w tym samym czasie). Obaj autorzy uzupełniają się jednak wzajemnie, dając w miarę pełen obraz sytuacji prawnej partii politycznych w RFN.

Z. Maciąg wzbogacił swą pracę o elementy politologiczne, podejmując się ukazania nie tylko oddziaływania prawno-państwowych struktur na partie, lecz także złożoności problemu wpływów grup interesu w łonie partii. Ambicją Z. Maciąga — jak sam podkreśla — jest prześledzenie wynikających z artykułu 21 Ustawy Zasadniczej oraz ustawy o partiach, prawach i obowiązkach partii, ukazanych w kontekście ich ewolucyjnych przeobrażeń oraz na tle historycznych i politycznych uwarunkowań.

Punktem wyjścia rozważań autora jest ustalenie prawno-normatywnego pojęcia i zadań partii politycznych. Treść pierwszego rozdziału nie spełnia jednak oczekiwań czytelnika zwiedzionego zapowiedzią autora przedstawienia ewolucji regulacji prawnych dotyczących partii w ich historycznym kontekście. Zagadnienie genezy kształtowania się partii politycznych, powstałych jako instrument obrony określonych interesów klasowych w XIX w., a także historycznego tworzenia się podstaw ich konstytucyjno-prawnej regulacji w Niemczech zostało potraktowane w sposób uproszczony i schematyczny. Ten fragment pracy nie wypukła tak charakterystycznych dla ewolucji partii i ich wpływów w społeczeństwie różnic między okresem od 1871 r. a III Rzeszą. Autor omawia w miarę wyczerpująco

¹ M. Sobolewski, *Partie i systemy partyjne świata kapitalistycznego*. Warszawa 1974; L. Janicki, *Partie polityczne w systemie prawnym Republiki Federalnej Niemiec*. Poznań 1975.

kierunki myśli polityczno-prawnej, pomija jednak proces instytucjonalizacji ustawodawczej partii. Ze szkodą dla pracy nie podejmuje też tematu, ustawodawstwa dotyczącego partii w okresie hitlerowskim, tak brzemienym przecież zarówno w historii doktryny polityczno-prawnej, jak również systemu partyjnego.

Zapoznając czytelnika z najbardziej reprezentatywnymi poglądami przedstawicieli nauki, orzeczeniami Federalnego Trybunału Konstytucyjnego i Federalnego Trybunału Administracyjnego autor ukazał tło ukształtowania ostatecznej redakcji ustawy o partiach politycznych. Łącząc umiejętnie analizę ustawodawstwa dotyczącego partii z prezentowaniem poglądów i podstawowych nurtów myśli prawniczej na temat kryteriów wyodrębnienia partii politycznych spośród innych organizacji, pokazuje autor — wynikające z obowiązującego ustawodawstwa — funkcje i miejsce partii w wyborach oraz kształtowaniu politycznej woli.

W ramach rozdziału drugiego podejmującego problem praw służących realizacji powierzonych partiom zadań oraz ich ograniczenia omawia autor zagwarantowaną konstytucyjnie wolność tworzenia partii oraz wynikającą z niej zasadę równości szans partii wobec prawa. Dezawuuje przy tym niekorzystne dla słabszych partii relacje, pogłębiane przez ustawodawstwo, które pozbawia m. in. partie szans korzystania ze świadczeń publicznych. Zaslugą autora jest wyeksponowanie faktycznych oraz formalnych ograniczeń zasady równości szans, których konsekwencją jest zróżnicowany zakres oddziaływania poszczególnych partii na kształtowanie woli i opinii wyborców.

Istotne znaczenie dla realizacji poruszonej przez autora zasady równości szans ma problem finansowania partii. Ma ono decydujący wpływ na możliwości partii, zakres i zasięg ich działalności. Z. Maciąg szeroko omawia kwestię finansowania partii zarówno ze środków państwowych (finansowanie państwowe), jak i organizacji społecznych, różnego rodzaju instytucji i osób fizycznych (finansowanie społeczne). Autor zwraca szczególną uwagę na tzw. utajone finansowanie ze środków państwowych oraz kryjący się za niektórymi organizacjami wielki kapitał, który tą drogą zyskuje wpływ na decyzje polityczne, gospodarcze i społeczne partii. nierówność finansowania poszczególnych partii, podważa wiarygodność zasady demokratyczności wyborów, stanowiąc jednocześnie konsekwencję „założeń opartego na nierówności społeczno-gospodarczej systemu polityczno-ustrojowego w RFN” (s. 105).

Omówiona w miarę wyczerpująco zasada finansowania partii politycznych w RFN pozostawia mimo wszystko uczucie niedosytu. Czytelnik po zapoznaniu się z podrozdziałem na ten temat ma ogólną orientację, kto i w jaki sposób finansuje partie w RFN. Brak tabelarycznego wykazu, zestawienia pozycji poszczególnych partii w systemie finansowania, procentowej analizy utrudnia właściwą ocenę i pełne zrozumienie tego złożonego problemu.

Najobszerniejszy rozdział książki traktujący o obowiązkach partii politycznych rozpoczyna autor od omówienia, wynikającego z ustawodawstwa, obowiązku składania sprawozdań z pochodzenia środków finansowych. Wykazuje on pozornieść tej zasady w praktyce czterech największych partii zachodniemieckich (SPD, CDU, CSU, FDP). Z normatywnym obowiązkiem nienaruszania przez partie podstawowych zasad ustrojowych RFN konfrontuje autor rzeczywistość polityczną, która z jednej strony pozwala na prosperowanie neofaszystowskich organizacji, z drugiej zaś — na delegalizację niewygodnej dla określonych sił politycznych KPD. Rzeczywistość ta pokazuje, w jaki sposób niespójność konstytucyjnych ustaleń, przy braku konsekwencji w ich realizacji oraz sprzyjającym klimacie politycznym, prowadzi do dowolnej interpretacji norm prawnych, które — jak wykazano w pracy — nie są w równym stopniu zobowiązujące dla wszystkich partii. Służą

one głównie siłom, które nie zawsze gotowe są postępować zgodnie z demokratycznymi zasadami.

Przedmiotem szczegółowej analizy jest obowiązek zachowania demokratycznych zasad w działalności wewnątrzpartyjnej. Z. Maciąg zwraca uwagę na ogólnikowość i niejednoznaczność niektórych sformułowań ustawy o partiach, zwłaszcza zaś brak sankcji, które można by zastosować wobec partii nie stosujących się do obowiązujących je norm prawnych. Autor ograniczył się wszakże do normatywnej strony tego zagadnienia, pomijając niezwykle aktualną i ożywioną w ostatnim dziesięcioleciu w RFN dyskusję na temat demokratyzacji i demokracji. Prowadzona głównie przez polityków chadeckich dyskusja na temat zakresu i możliwości demokratyzacji życia, w tym również partyjnego, stanowi — z jednej strony — element konfrontacji ideologicznej z postulowanym przez przywódców koalicji socjalliberalnej hasłem „więcej demokracji”, z drugiej — stanowi wyraz pogłębiających się prawicowych tendencji w ideologii chadecji.

Treść podrozdziału poświęconego omówieniu statusu członków partii i ich struktury socjalnej nie jest adekwatna do jego tytułu. Autor daje jedynie fragmentaryczny obraz społecznego składu partii, usprawiedliwiając się brakiem odpowiednich danych, co nie pozwala na prześledzenie przeobrażeń związanych ze strukturą społeczną partii. Wydaje się jednak, że wyzyskanie najnowszych opracowań dotyczących poszczególnych partii pozwoliłoby na ukazanie ewolucji składu członkowskiego partii w przekroju czasowym, jak również wpływu przemian politycznych na kształtowanie się społecznego profilu partii. Tymczasem autor ogranicza się li tylko do wskazania liczby robotników w szeregach partyjnych.

Interesująco przedstawia się przeprowadzona przez autora analiza procesów decyzyjnych w partiach jako elementu wewnątrzpartyjnego kształtowania się woli. Podstawowym pytaniem, jakie nasuwa się w tym kontekście, musi być: „czy proces ten, jak wymaga tego Ustawa Zasadnicza w art. 21 ust. 1 zd. 3 i oparte na niej [...] postanowienia ustawy o partiach politycznych, przebiega w sposób demokratyczny, zapewniający w nim szeroki udział rzesz członkowskich z wyłączeniem, jak oczekiwała tego również doktryna, zjawisk autokratyczno-oligarchicznego zarządzania partią 'od góry' albo sterowania nią 'od zewnątrz'”?

Aby odpowiedzieć na powyższe pytanie, autor prześledził funkcjonowanie mechanizmów partyjnych na wszystkich szczeblach, jak również tryb wyłaniania kandydatów do Parlamentu Federalnego. Analiza ta doprowadziła autora do konkluzji, iż rzeczywistość na niższych szczeblach hierarchii największych partii odbiega od deklarowanych w programach i statutach demokratycznych zasad. Szeregowi członkowie partii — jak wykazała to praktyka — nie mają prawie żadnego wpływu na decyzje podejmowane na wyższym szczeblu. Autor zwraca uwagę na proces formowania się grup oligarchicznych w partiach oraz dyferencjacje wyników na gruncie tworzenia się establishmentu w poszczególnych partiach.

Na kształtowanie się politycznej woli wewnątrz partii niemały wpływ wywierają grupy nacisku. Wśród tych ostatnich na czoło wybijają się grupy ekspertów i doradców. Fakt, iż w Radzie Gospodarczej CDU zasiadają przemysłowi potentaci i szefowie wielkich koncernów, reprezentujący jednocześnie konserwatywno-prawicową orientację społeczno-polityczną, sprawia, iż interesy tej grupy są nieproporcjonalnie silnie reprezentowane na gruncie CDU/CSU. Wpływu grup interesów, ani oligarchicznego decydowania nie udało się również uniknąć przy wyłanianiu kandydatów do Parlamentu Federalnego. Sytuacji tej sprzyja w znacznym stopniu tak struktura terytorialna partii, jak i skupione w centralnych ogniwach partii środki finansowe i propagandowe.

Ostatnie rozdziały pracy poświęcone są roli partii politycznych w działalności

Parlamentu Federalnego i Rady Federalnej. Autor omawia kolejno pozycję prawną frakcji oraz pozycję deputowanych jako członków frakcji. I tutaj ograniczył się do schematycznego przedstawienia funkcji frakcji. Niezwykle interesujące zagadnienie przeobrażeń związanych z historią frakcji CDU/CSU oraz tzw. czwartej partii nie znalazło dotąd miejsca w polskim piśmiennictwie politologicznym. A przecież problem trudnego sojuszu obu partii chadeckich, jego historyczno-politycznych uwarunkowań, kryzysów, granic autonomii CSU ma już swą bogatą literaturę na gruncie zachodnioniemieckim². Nie przyciągnęły też uwagi autora wywierające wpływ na specyficzny wokół CDU/CSU klimat polityczny takie organizacje, jak chociażby Koło Przyjaciół CSU (*CSU-Freundeskreis*).

Pracę zamyka omówienie form oddziaływania partii politycznych na Radę Federalną. Śledząc zmagania dwóch największych partii RFN o wpływy na tym forum, autor charakteryzuje jednocześnie mechanizmy i czynniki ułatwiające i sprzyjające oddziaływaniu centralnych kierownictw partyjnych na działalność Rady Federalnej.

Książka Z. Maciąga stanowi niewątpliwie ważną pozycję w polskiej literaturze naukowej podejmującej kwestię systemów partyjnych państw burżuazyjnych. Przybliżyła ona polskiemu czytelnikowi mało znane i złożone mechanizmy funkcjonowania partii politycznych w RFN, konfrontując je z prawno-konstytucyjną regulacją. Przeprowadzona w pracy analiza norm prawnych dotyczących działalności partii politycznych, jak również mechanizmów umożliwiających różnorodne interpretacje tych norm, w pełni uzasadnia konkluzję autora, iż podstawowe konflikty klasowe przebiegają nie między partiami, lecz wewnątrz nich. Znajomość tych zagadnień jest wymogiem nie tylko czasu.

Anna Wolff-Powęska

FRANZ JOSEF STRAUSS: *Gebote der Freiheit*. Verlag Gruenwald, München 1980, 318 ss.

Książki Franza Josefa Straussa nie wymagają specjalnej rekomendacji. Z uwagi na osobę autora, jego pozycję na arenie politycznej RFN oraz udział w kształtowaniu profilu ideologicznego chadecji zachodnioniemieckiej wywołują one zawsze żywe zainteresowanie. Omawiane tu opracowanie przywódcy bawarskiej CSU stanowi kwintesencję jego dotychczasowych wypowiedzi i publikacji oscylujących wokół problemu miejsca RFN oraz Europy w konflikcie Wschód—Zachód. Uważny czytelnik publicystyki Straussa skonstatuje jednak, iż za fasadą starannie wydanej 318-stronnicowej pracy kryją się wielokrotnie powielane opinie i oceny skierowane głównie przeciw polityce rządzącej koalicji socjalliberalnej.

Osnową myśli politycznej Straussa, jest — jak sugeruje wydawca książki — idea wolności człowieka, narodów i państw, zaś intencją autora jest wskazanie podstawowego katalogu prawd, które przyczyniłyby się do obrony i zabezpieczenia wolności tak od strony wewnętrznej, jak i zewnętrznej. Na jakich fundamentach pragnie czołowy ideolog chadecji oprzeć wolność człowieka i społeczeństwa?

Już we wstępie autor określa czynniki, które „zagrożą ciężko zdobytej sta-

² Por. chociażby G. M ü c h l e r, *Das schwierige Bündnis*. München 1976.